

Kadim Akıl Yeni Dünya: İslam, Teknoloji ve İnsanlık

Editör:

Doç. Dr. Abdullah DEMİR

İSTANBUL
2024

Copyright © Ravza Yayınları, 2024

*Eserin tüm hakları Ravza Yayınları'na aittir.
İzinsiz tamamı veya bir kısmı hiçbir ortamda kopyalanamaz.
Kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.*

Ravza Yayınları Umumi Neşriyat No: 1559

Kadim Akıl Yeni Dünya:
İSLAM, TEKNOLOJİ VE İNSANLIK
Editör: Doç. Dr. Abdullah DEMİR

Yazarlar

Doç. Dr. Abdullah DEMİR, Doç. Dr. Turgut AKYÜZ, Doç. Dr. Muhammed Fatih TURAN,
Doç. Dr. Tuba ERKOÇ BAYDAR, Doç. Dr. İbrahim AKSU, Doç. Dr. Ramazan ÖNAL,
Doç. Dr. Levent KARA, Dr. Öğr. Üyesi Cennet Ceren ÖZTÜRK

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Kasadar

Proje Yürütücüsü
Doç. Dr. Turgut Akyüz ve Osman Paköz

Editör
Doç. Dr. Abdullah DEMİR

Kapak Resmi ve Tasarımı
Joanna Kara

Sayfa Düzeni
Ahmet Kahramanoğlu

Logo
Uğur KARATAŞ

Sertifika No
43988

ISBN
978-625-5995-21-6

1. Baskı: Aralık 2024

Basım Yeri ve Yılı
Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık
Kale İş Merkezi No: 51-52
Davutpaşa / İstanbul
Tel: 0212 481 94 11

RAVZA YAYINLARI

Merkez
Dervişali Mah. Draman Cad. No: 3/A
Fatih-İstanbul
Tel: 0212 909 41 52

Şube
Büyük Reşitpaşa Cad. No: 22/42
Vezneciler – Eminönü / İstanbul
Tel: (0212) 528 46 17

www.ravzakitap.com
ravzasiparis@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

ETİK VE YASAL SORUMLULUK BEYANI	9
TAKDİM.....	11
TEKNOLOJİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ	
<i>Doç. Dr. Abdullah DEMİR</i>	15
1. Giriş.....	15
2. Sanayi Devrimi ve Yansımaları.....	20
3. Teknolojik Gelişmeler Bağlamında “Küreselleşme”	22
4. Amaç ve Araç Bağlamında Teknolojiye Bakış	25
5. Gömülü Metafizikten Açık-Bulanık Metafiziğe Teknolojik Yolculuk.....	32
6. Teknoloji Felsefesinin İmkânı.....	35
Sonuç.....	37
İSLAM’IN TEMEL KAYNAKLARINA GÖRE BİLİM VE TEKNOLOJİ	
<i>Doç. Dr. Turgut AKYÜZ</i>	43
1. Giriş.....	43
2. Her Şey İnsan İçin Yaratılmıştır	45
3. Her Şeyin Mutlak Sahibi Allah’tır	46
4. Zararlı, Pis ve Fıtrata Aykırı Şeyler Helal Değildir	47
5. Zulüm, Tekelleşme ve Sömürü Helal Değildir	49
6. İnsan Kâinatın Düşmanı Değildir	51
7. Hayat, Dünyadan İbaret Olmadığı Gibi Ölüm de Kaçılacak Bir Şey Değildir	53

8. Bilim ve Teknoloji, İnsanın Tek Başarısı ya da Tek Mutlu Olma Yöntemi Olamaz.....	56
9. İnsanın Şahsi Hakları Garanti Altına Alınmıştır	57
10. Hz. Adem'e Vahyin Yanında Varlığın Hakikatini Bilme Yeteneği Yani Hikmet (Bilim ve Felsefe) Verilmiştir.....	60
11. İctihat Yani Öğrenme ve Araştırma Farzdır.....	61
12. Gerçek Objektiflik Allah'ın Kanunlarını Bilmekle Mümkündür	62
13. Dünya Hayatında Aslanan Helallik ve Kolaylıktır.....	64
14. Kul Gücü Nispetinde Gayretten Sorumludur	66
15. Modern İnsan Tanımı, Klasik İnsan Tarifinden Farklıdır	67
Sonuç.....	69

BAZI TIBBÎ GELİŞMELERE DAİR FIKHÎ

DEĞERLENDİRMELER

<i>Doç. Dr. Muhammed Fatih TURAN</i>	77
1. Giriş.....	77
2. Otopsi	78
3. Organ Nakli ve Bağışı	84
4. Beyin Ölümü	88
5. Tüp Bebek ve Taşıyıcı Annelik.....	91
6. Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi	96
7. Kök Hücre Tedavisi ve Bağışı	100
8. Cinsiyet Değiştirme	109
Sonuç.....	113

FIKİH VE ETİK: TANIMLARI, KONULARI VE

AMAÇLARI AÇISINDAN BİR MUKAYESE

<i>Doç. Dr. Tuba ERKOÇ BAYDAR</i>	123
1. Giriş.....	123
2. Kavramların Temel Taşları: Fıkıh ve Etik Tanımları Üzerine ...	125
3. Fıkıh ve Etik: Çalışma Alanlarının Kesişim Haritası.....	130
4. Toplum İnşasında Fıkıh ve Etik: Amaçlar Üzerinden Bir Bakış	131
Sonuç.....	133

TEKNOLOJİ ÇAĞI İNSANI İÇİN YENİ TEMEL ERDEMLER

<i>Doç. Dr. İbrahim AKSU</i>	137
1. Giriş.....	137
2. Bilgi Kirliliğine Karşı Şüphe Erdemi.....	148
3. Bağlılığa Karşı İffet/Öz Denetim Erdemi	150
4. Vurdumduymazlığa Karşı Fikrî Cesaret Erdemi	153
5. Bencilliğe Karşı Adalet Erdemi	155
Sonuç	157

İSLAM TARİHİNDE TEMEL TEKNOLOJİK ÇALIŞMALAR

<i>Doç. Dr. Ramazan ÖNAL</i>	161
1. Giriş	161
2. Orta Çağ İslam Dünyası'ndaki Bilimsel Kurumlar	163
3. Astronomi Öncüleri: Orta Çağ İslam Dünyası'ndaki Astronomi Çalışmaları	164
4. Coğrafya Çalışmaları ve Müslüman Bilim Adamlarının Yeraltı Zenginliklerine ve Kültürlerle İlgili İlginç Tespitleri	168
5. Matematik Öncüleri: Orta Çağ İslam Dünyası'ndaki Matematik Çalışmaları.....	171
6. Fizik Öncüleri: Orta Çağ İslam Dünyası'ndaki Fizik Çalışmaları	175
7. Kimya Öncüleri: Orta Çağ İslam Dünyası'ndaki Kimya Çalışmaları.....	179
8. Biyoloji Öncüleri: Orta Çağ İslam Dünyası'ndaki Biyoloji Çalışmaları.....	183
9. Tıp Öncüleri: Orta Çağ İslam Dünyası'ndaki Tıp Çalışmaları ..	184
10. Orta Çağ İslam Dünyası'nda Teknolojik Çalışmalar	187
Sonuç	189

TEKNOLOJİ VE YENİ DÜNYA DÜZENİ

<i>Doç. Dr. Levent KARA</i>	195
1. Giriş.....	195
2. Teknoloji ve Toplumsal Dönüşüm: Geleceğin Dünya Düzenini Şekillendiren Güçler.....	196
3. Bilgi Çağı, Dijitalleşme ve İletişim Devrimi: Dünya'nın Küresel Bağlantısı.....	199

4. Siber Alanın Gücü: Siber Güvenlik ve Veri Mahremiyeti	203
5. Otomasyon, Yapay Zeka ve İş Gücü	205
Sonuç	206

TRANSHÜMANİZM İLE “ÜSTİNSAN” YARATMAK

<i>Dr. Öğr. Üyesi Cennet Ceren ÖZTÜRK</i>	211
1. İnsan Olmak ya da Olmamak	211
2. “Üstinsan” İdeali	214
3. “Üstinsan” a Ulaşmak İçin Teknolojik İmkânlar	230
Sonuç.....	237

ETİK VE YASAL SORUMLULUK BEYANI

“**K**adim Akıl Yeni Dünya: İslam, Teknoloji ve İnsanlık” editöryal çalışmada yayımlanan kitap bölümleri, her türlü muhtelif yazının ve görsellerin içeriği ve bundan doğabilecek olan ahlaki ve hukukî sorumluluk(-lar) yazarların kendilerine aittir. Herhangi bir fikrî hak/telif hakkı ihlâli sonucu üçüncü kişi ve/veya kişilerce istenilebilecek hak talebi ve/veya hukukî işlemlerde, ilgili eserin editörü/editörleri ve projelendiren “İslami ve Sosyal Araştırmalar Derneği” adına görev yapanların hiçbir sorumluluğu yoktur. Bu gibi durumlarda akademik, bilimsel, etik ve hukukî tüm sorumluluk yazara veya yazarlara aittir. Yazalar tarafından beyan edilen görüşler ve/veya fikirler editörlerin ve/veya yayıncılarınkilerle bağdaşmak durumunda değildir.

TAKDİM

İslami ve Sosyal Araştırmalar Derneği (İSAD), 2023 yılında güncel meselelere dair toplumu bilgilendirmek üzere yayınlar üretmek ve bu yayınları ücretsiz olarak toplumla paylaşmak amacıyla kurulmuştur. Bu amaçla ilk olarak “*İslam’da Cinsiyet, Cinsellik ve Evlilik*” adlı ortak yazarlı kitabı yayımlamıştır. Derneđimiz aynı zamanda akademisyenleri, yazmaya teşvik etme amacı da gütmektedir. Bu amaçla, destekler devam ettiği sürece günlük hayatta bizi ilgilendiren ekonomi, siyaset ve din gibi alanlara dair yayınlarımızı sürdürmeyi amaçlıyoruz.

Teknoloji; felsefe ve bilimin ortak bir sonucu olup klasik dönemde “zanaat” adını verdiğimiz şeydir. İnsan, yeryüzünü imar etmekle görevlendirilmiştir. Bu yüzden düşünmek, üretmek, imal etmek ve yaptıklarına estetik katmak gibi şeyler, onun görevidir. Fakat burada birkaç hususa dikkat etmek gerekir:

İlk olarak insan bir bütündür ve bu nedenle fiziki yönü olduğu gibi metafizik yönü de bulunmaktadır. Diğer taraftan insanın rasyonel tarafı olduğu gibi duyguları da bulunur. Buradan hareketle insanın tek başarisının ve mutluluk kaynağının teknoloji olmadığı bilmek gerekir. İşte burada teknoloji felsefesi gündeme gelir.

İkinci olarak insan, kâinattaki en değerli varlık olarak tarif edilmiştir. Bu durum diğer varlıkları değersizleştirmez; aksine bir görev taksimi yapar. Bu nedenle teknoloji insan

içindir; yoksa teknoloji bir amaç ya da sömürü aracı değildir. Amaç, mutlu olmak ve güzel işler yapmaktır.

Üçüncü olarak insan, kâinatın bir parçasıdır ve ölümlüdür. Bu nedenle de sınırlıdır. Bu yüzden insan, kâinata düşman olarak davranamaz. Amacı onu bozmak ya da kontrol etmek değil, yönetmek ve istifade etmektir. Diğer taraftan insan, sınırlarını da bilmelidir. Yani her istediği olmaz. Ya da olsa da o daima fazlasını ister. Bu yüzden de insan, arzu ve ihtiyaçlarını yönetmelidir. Son iki madde de teknoloji felsefi ve teknoloji ahlakının konusudur.

Üçüncü maddeden çıkarılacak bir başka sonuç; insanın üretirken ve istifade ederken birtakım ilkelere riayet etmesi gerektiğidir. Kâinatı bozmamak, insanlara zarar vermemek ve sömürmemek, kâinatın bir sahibi olduğunu unutmamak ve hesap vereceğini hatırdaki tutmak gibi. İşte burada da ahlaki, manevi-metafizik ve dini değerler gündeme gelir. Yine bu bağlamda israf etmemek ve çevreyi kirletmemek, özellikle vurgulanmalıdır.

Elinizdeki kitapta, teknolojinin bu boyutları üzerinde durmak ve okuyucuya bir fikir vermek istiyoruz. Zira modern dönem, genel itibariyle, parçacı, materyalist ve israfçıdır. Oysa hayat bir bütündür. İnsan medeni bir varlık olduğu için diğer canlılar gibi doğal yaşayamaz. Yani insan sadece fizikten ve fiziki hazlardan/ihtiyaçlardan ibaret değildir. Diğer taraftan üretmek ve öğrenmek bir amaç değildir; araçtır. Amaç, insanların mutlu olmasına vesile olmak ve güzel işler yapmaktır.

Burada son olarak elinizdeki kitabın, derneğimizin diğer projelerinden olan; “*Tarihsel Süreci ve Güncel Meseleleriyle Tıp*” ve “*Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Dijitalleşme*” kitaplarımızla birlikte okunmasının faydalı olacağını hatırlatmak istiyoruz.

Çalışmanın ortaya çıkmasında başta yazarlarımız olmak üzere destekçilerimize, ayrıca fikir desteğinde bulunan dostlarımıza ve hocalarımıza teşekkür ediyor, dernek olarak sizin de desteğinizle güzel çalışmaların devamını niyaz ve arzu ediyoruz.

Doç. Dr. Turgut AKYÜZ

ve

Osman PAKÖZ

<https://www.isad.com.tr/>

FIKİH VE ETİK: TANIMLARI, KONULARI VE AMAÇLARI AÇISINDAN BİR MUKAYESE

Doç. Dr. Tuba ERKOÇ BAYDAR¹

1. Giriş

İslam medeniyetinde fıkıh, bireysel ve toplumsal pratiklerin düzenlenmesiyle yakından ilgilenen bir disiplindir. Başka bir ifadeyle, Müslümanca yaşamının rehberi olarak nitelendirilebilecek olan fıkıh, insan hayatının her yönüne dokunarak dini, ahlaki ve toplumsal sorumlulukları belirleme konusunda önemli bir rol üstlenir. Etik ise bireysel davranışların ahlaki ölçütler doğrultusunda değerlendirilmesi ve toplumla uyumlu bir yaşam biçiminin inşa edilmesi açısından önemli bir araştırma alanıdır. Müslüman toplumlarda fıkıhın üstlendiği bazı görevlerin benzer şekilde etik alanında da ele alınması, bu iki disiplin arasında birçok ortak yönün varlığına işaret eder. Bu benzerlikler, bireylerin ve toplumların değerlerine uygun bir yaşam sürdürme arayışında fıkıh ve etik arasındaki kesişimleri inceleme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

¹ İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku. E-posta: tuba.baydar@ihu.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-3748-8033.

Fıkıh ve etik kavramları arasında bulunan benzerlikler, bu disiplinlerin kapsamını, hedeflerini ve işlevlerini daha yakından inceleme gerekliliğini gösterir. Bu bölümde ilk olarak, her bir disiplinin tanımı, hangi konularla ilgilendikleri ele alınacaktır. Zira herhangi bir konuda bilgi sahibi olabilmek için o konunun nesnesini belirli bir çerçevede bilmek gerekir. İkinci olarak, ilimleri gayelerine göre tasnif eden İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) yaklaşımından hareketle fıkıh ve etik disiplinlerinin amacına ve kaynaklarına odaklanılacaktır; çünkü bir disiplinin gayesi, o ilmin toplumsal ve bireysel işlevini anlamlandırmada temel bir unsurdur. Tanım ve gaye açısından ele alındıktan sonra mezkûr disiplinler mevzuları açısından mukayese edilecektir. Her ilim dalı, ele aldığı konu (mevzu) ve meseleler birbirinden ayrıldığından bu mukayese hem disiplinler arası benzerliği hem de farklılıkları ortaya koymayı hedeflemektedir.

Literatür taraması neticesinde, fıkıh ve etiğin bağımsız olarak konu, amaç ve tanımlarına ilişkin çeşitli akademik çalışmaların mevcut olduğu görülmekle birlikte, bu iki disiplin arasındaki mukayeseye odaklanan araştırmaların, Türkçe, Arapça ve İngilizce literatürde oldukça sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Bu alanda dikkate değer Türkçe çalışmalardan biri, Murteza Bedir'in "Bir Fıkıh-Etik Karşılaştırması Denemesi" başlıklı kitap bölümü ile Recep Şentürk'ün "Biyofıkıh Metodolojisi" başlıklı yazıdır.² Arapça ve İngilizce literatürde ise genellikle kavramsal analizlerden öte konu merkezli çalışmaların yapıldığı görülmektedir.³ Teorik çerçevenin ve

² Murteza Bedir, "Bir Fıkıh-Etik Karşılaştırması Denemesi", Fıkıh ve Biyoetik: İslam Hukuku Bakımından Tıbbi Konularda Karar Verme Süreci-2, ed. İhsan Karaman vd. (İstanbul: İsar yayınları 2021), 39-66; Recep Şentürk, "Biyofıkıh Metodolojisi: Kanıt Dayalı Tıp ve Delile Dayalı Fıkıh Matrisi", Fıkıh ve Biyoetik: İslam Hukuku Bakımından Tıbbi Konularda Karar Verme Süreci-2, ed. İhsan Karaman vd. (İstanbul: İsar yayınları 2021), 67-87.

³ Arapça ve İngilizce kaleme alınan çalışmalar incelendiğinde fıkıh,

kavramsal analizlerin mukayesesine dair literatürdeki boşluğa katkı sağlamak amacıyla bu bölümde fıkıh ve etik arasındaki ilişki tanım, mevzu ve gayeler çerçevesinde ele alınarak daha sonraki çalışmalara zemin oluşturması hedeflenmektedir.

2. Kavramların Temel Taşları: Fıkıh ve Etik Tanımları Üzerine

Sözlükte “bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak” anlamına gelen fıkıh, İslam’ın ferdî ve toplumsal hayata dair hükümlerini belirlemek, bu hükümlerin uygulanmasını sağlamak amacıyla gelişmiş bir ilim dalıdır. Ebu Hanife’ye atfedilen fıkıh tanımı, “Kişinin hak ve sorumluluklarını bilmesi” ifadesiyle özetlenir ve bu tanım, fıkıh

---

biyoetik veya etik kavramlarının tanım, kapsam veya amaç gibi teorik açıdan mukayesenin yapıldığı çalışmalar yerine genellikle güncel tıbbi meseleler başlığı altında bir çok konunun ele alındığı, spesifik bir konu çerçevesinde fıkıh ve etik yaklaşımların mukayese edildiği veya doktorun sorumlulukları, görevlerine dair çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların tamamını vermek makalenin sınırlarını aşacağından okuyucuya fikir vermesi adına birkaç çalışma zikredilecektir. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Yasin, Muhammed Naim, Ebhasu fikhîyye fi kazâyâ tıbbiyye muasıra, 2. bs. (Amman: Dâru’n-Nefâis, 1419/1999). İhsân Ali Abdül Emîr Haydârî, Biyoetik beyne’d-dîn ve’l-felsefe, Mecelletü’l-âdâb, 133 Haziran, 2020; Züheyr Ahmed es-Sabâ’î - Muhammed Ali el-Bâr, et-Tabîb: Edebuhu ve Fıkhuhu (Dâru’l-Kalem, Dımaşk; 1993); Hassân Şemsi Başa- Muhammed Ali el-Bâr, Mes’üliyyetu’t-tâbib beyne’l-fikh ve’l-kânûn (Dâru’l-Kalem, Dımaşk; 2008). İngilizce çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Jonathan E. Brockopp,- Thomas Eich, Muslim Medical Ethics: From Theory to Practice. (Columbia: University of South Carolina Press, 2008); Abdulaziz Sachedina, Islamic Biomedical Ethics: Principles and Application (New York: Oxford University Press, 2009); Rispler-Chaim, Vardit. Islamic Medical Ethics in the Twentieth Century (Leiden: Brill, 1993); Dariusch Atighetchi, Islamic Bioethics: Problems and Perspectives. (New York: Springer, 2007).

kavramının ilk dönemlerde sahip olduğu kapsamlı anlamı ortaya koyar. Zamanla, fıkıhın daha spesifik bir disiplin haline gelmesiyle birlikte, tanıma “amelen” kaydının eklenmesi yoluyla kapsamı sınırlandırılmıştır. Diğer tanım ise Şafîî mezhebine dayandırılan ve daha teknik olarak görülen, “Tafsilî delillerden elde edilen şer’î-amelî hükümlerin ilmidir” şeklindedir ve bu tanım detaylı bir analizle ele alınır.⁴ Tafsilî deliller burada, Kur’an-ı Kerim, sünnet, icmâ ve kıyas gibi fıkıh açısından bağlayıcı kabul edilen kaynakları ifade eder. Şer’î-amelî hükümler ise, bireyin davranışlarını ve eylemlerini dini ve hukuki bir çerçevede değerlendiren, bu eylemleri farz, vacip, müstehap, mubah, mekruh ve haram gibi kategorilere ayıran normlardır. Fıkıh, bu normların teorik temellerini ve pratik uygulamalarını bir araya getirerek, bireylerin hem dini vebelerine uygun bir hayat sürmesini hem de toplum düzenine katkı sağlamasını hedefleyen kapsamlı bir ilim dalıdır. Bu bağlamda fıkıh, ibadetler (ibâdât), muamelât (sosyal ilişkiler ve hak-borç ilişkileri), cezalar ve miras hukuku gibi konuları ele alır. Allah’ın belirlediği ilahi hükümleri araştırarak bulma ve anlama gayreti içinde olan fıkihta kanun koyucu Allah’tır; insan ise ilahi hükmü araştırmak, bulmak ve bu hükmün ışığında amel etmekle yükümlüdür.

Etik kavramı ise kökeni Antik Yunancaya dayanan “êthikos” teriminden türetilmiştir. Bu terim, “âdet, alışkanlık, huy” gibi anlamlar taşıyan “ethos” kelimesinden türemiştir ve “ahlak”, “ahlakî olan” ya da “ahlakî karakter” anlamlarını ifade etmektedir. Aristoteles’in ethos ve ethikos kavramları, Nikomakhos’a Etik’in klasik dönem Arapça çevirisinde hulk, hulkî

⁴ Fıkıh her iki tanımına dair ayrıntılı bilgi için özellikle Sadruşşeria’nın *Tavdih* adlı eserine ve onu şerhi olan Teftâzânî’nin *Telvih* adlı eserine bakılabilir. Sa’deddin Mes’ûd b. Ömer b. Abdullah Teftâzânî, *et-Telvih ilâ Keşfi Hakâiki’t-Tenkîh*, thk. Muhammed Adnan Derviş, 2 Cilt (Beyrut: Dârü’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, 1998), I, 31-49.

ve ahlâk kelimeleriyle tercüme edilmiştir.⁵ Özellikle Aristoteles'in eserlerinde merkezi bir konumda bulunan "êthikos" kavramı, ahlak üzerine yapılan felsefi araştırmaların temelini oluşturmuş ve etik çalışmalarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Aristoteles'e göre etik, insan davranışlarını belirleyen ve bireyin ahlaki karakterini inşa eden değerleri inceler; böylece toplumsal ilişkilerde bireylerin birbirleriyle uyumlu bir yaşam sürdürmeleri için gerekli olan erdemleri geliştirmeyi amaçlar.⁶ Bu çerçevede, etik kavramı hem bireysel davranışların ahlaki ölçütlerle değerlendirilmesi hem de toplumsal değerlerle uyum içinde bir yaşam biçiminin oluşturulması açısından önemli bir inceleme alanı sunmaktadır.

Etik kavramı, insan davranışlarının doğru ve yanlışını belirleyen ahlaki ilkeler bütünü olarak geniş bir kapsama sahiptir. Bu bağlamda, modern çağın karmaşık problemlerine yanıt vermek üzere etik alanında birçok alt disiplin ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan alt disiplinlerden biri de biyoetiktir. Biyoetik özellikle tıp, biyoloji, teknoloji ve yaşam bilimleriyle ilgili etik meseleleri ele almasıyla öne çıkmaktadır. Biyoetik, bazen tıp etiği ve biyomedikal etik ile eşanlamlı bazen de bu iki terimden daha geniş bir kapsamlı kullanıldığı görülmektedir. Ancak bazı araştırmacılara göre tıp etiği veya biyoemedikal etik arasındaki fark bölgesel bir kullanımdan kaynaklanmaktadır. Nitekim Josef Fuchs'a göre, biyoetik terimi özellikle ABD'de yaygınken, Almanya gibi ülkelerde genellikle

⁵ Bu çalışma etik ve ahlak arasında kavramsal ve teorik çerçevede farklılığın bulunup bulunmadığını konu edinmemektedir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hümeýra Özturan, "Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 17 (Mayıs 2011), 167-204.

⁶ Aristoteles'in etik anlayışına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Melike Molacı, *Aristoteles'in Etik Görüşü*, Medeniyet ve Toplum Dergisi, 2/1, (2018) 37-57.

“Tıp Etiği” veya “Deontoloji” terimi kullanılmaktadır. Fuchs, deontolojinin hekim-hasta ilişkilerinde etik öncelikleri vurguladığını belirtse de biyomedikal etik teriminin de kullanılmamasının mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Biyoetik terimi, Grekçe “bios” (yaşam) ve “ethike” (ahlak) kelimelerinin birleşiminden türetilmiş ve yaşam bilimleri uygulamalarında karşılaşılan etik problemleri inceleyen bir alan olarak tanımlanmıştır. Yaşam teriminin iki ayrı yansıması vardır. Bunlardan biri “bios” diğeri ise “zoe” kelimeleridir. “Bios” bireysel ve somutlaştırılmış insan yaşam biçimi olarak tanımlanırken, “zoe” ise genel olarak organik ve biyolojik yaşam biçimini ifade etmektedir.⁷ Biyoetik, özellikle on dokuzuncu yüzyılda deneysel fizyoloji ve psikolojideki ilerlemelerle yakın ilişki içindedir.⁸ Bu dönemdeki gelişmeler, biyoetik düşünce için sağlam bir temel oluşturmuş ve birçok etik sorunun sorgulanmasına yol açmıştır. Biyoetik, başlangıçta sadece bir sorgulama alanı olarak varken, zamanla akademik bir disiplin haline gelmiştir. Bu disiplin, yalnızca insan yaşamına dair meselelerle sınırlı kalmayıp çevre ve hayvan hakları gibi farklı konuları da kapsamaktadır.

Biyoetik teriminin ilk kez kim tarafından kullanıldığı konusunda literatürde bazı ihtilaflar vardır. Uzun yıllar bu teriminin 1970’lerde Van Rensselaer Potter ve Andre Hellegers tarafından ilk kez kullanıldığına inanılmaktadır.⁹ 2001 yılında biyoetiğin otuzuncu yıl dönümünde Warren Reich, 1994 ve 1995 yıllarında yaptığı araştırmalarında Potter, Hellegers ve Shriver’ı “biyoetiğin babaları” olarak ifade edilir.¹⁰ Ancak,

⁷ Haluk Aşar, “İnsan-Merkezcilik Canlı-Merkezcilik İkileminde Biyoetik”, Türkiye Biyoetik Dergisi, 4/2 (2017), 74.

⁸ Hans Martin Sass, “Fritz Jahr’s 1927 Concept of Bioethics”, Kennedy Institute of Ethics Dergisi, 17/4 (Aralık 2007), 280.

⁹ Sass, “Fritz Jahr’s 1927 Concept of Bioethics”, 279.

¹⁰ Sass, “Fritz Jahr’s 1927 Concept of Bioethics”, 279.

1997 yılında Tübingen’de düzenlenen bir konferansta, Berlin Humboldt Üniversitesi’nden Profesör Rolf Löther, biyoetik teriminin aslında 1927 yılında Fritz Jahr tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Bu bulgu, biyoetiğin tarihine dair önceki anlayışları değiştirmiştir.¹¹ Van Rensselaer Potter, 1971 yılında yayımlanan “Biyotik: Geleceğe Köprü (Bioethics: Bridge of Future)” adlı eserinde, biyoetiğin tıp etiğinin bir uzantısı olarak Georgetown Üniversitesi’nde geliştirildiğini ifade etmiştir.¹² Aynı yıl, Georgetown Üniversitesi’nde Kennedy Etik Enstitüsü’nün kurulması, biyoetiğin tarihindeki önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişmeler, biyoetiğin akademik alanda kabul görmeye başlaması için temel oluşturmuştur.

Biyotik teriminin doğuşu, 1971 yılına, yani Potter’in kullanımını öncesine dayansa da, biyoetik bilincinin yaygınlaşması özellikle 1970’lerin sonlarından itibaren hız kazanmıştır. Potter, bilimin insani değerlerden uzaklaştığı ve tıbbi ilerlemeleri sağlasa da bu bilgiyi doğru kullanma becerisini beraberinde getirmediği kaygısını dile getirmiştir. Ona göre, ekolojik dengeyi yeniden sağlamak ve doğal kaynakları korumak için biyoloji ve etik arasında bir köprü kurmak gerekir.¹³ Potter’in biyoloji üzerine uzmanlığı ve akademik bir öğrenme alanı olarak biyotikten söz eden Hellegers’in tıp eğitimi bu yeni disiplinin farklı bir şekilde yönlendirilmesini sağlamıştır.¹⁴ Fritz Jahr ise biyotik terimini 1927 yılında “Kosmos” dergisinde yayımlanan “Bio-Ethics: A Review of the Ethical

¹¹ Iva Rinčić- Amir Muzur, “Fritz Jahr: The Invention of Bioethics and Beyond”, *Perspectives in Biology and Medicine*, 54/4 (Sonbahar 2011), 550.

¹² Haluk Aşar, “İnsan-Merkezcilik Canlı-Merkezcilik İkileminde Biyotik”, 76.

¹³ Potter’in görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Van Rensselaer Potter, *Global Bioethics: Building on the Leopold Legacy*, (Michigan State Üniversitesi Yayınları, 1988).

¹⁴ Sass, “Fritz Jahr’s 1927 Concept of Bioethics”, 280.

Relations of Humans to Animals and Plants”¹⁵ adlı makalesinde kullanmıştır. Jahr, bu yazısında, Kant’ın önerdiği ahlaki ilkelerin tüm yaşam biçimlerine uygulanabileceği bir “biyoetik yorum” önerisinde bulunmuş ve biyoetiği, tüm canlılara karşı ahlaki sorumlulukları belirleyen yeni bir disiplin olarak tanımlamıştır.¹⁶

Tanımları açısından fıkıh, etik ve biyoetik kavramları incelediğinde bu disiplinlerin insan davranışlarını anlamaya ve düzenlemeye yönelik yaklaşımlarıyla birbirine hem benzeyen hem de farklılaşan disiplinler olduğu görülmektedir. Özellikle fıkıh ve etik tanımlarından da anlaşıldığı üzere insanın yapıp ettiklerini ele alarak bireysel ve toplumsal düzenin sağlanmasına katkıda bulunur. Ortak yönleri, insan eylemlerinin doğasını ve sonuçlarını incelemeleri ve bu eylemleri bir değer sistemi içerisinde değerlendirmeleridir.

3. Fıkıh ve Etik: Çalışma Alanlarının Kesişim Haritası

Her ilmin temelini oluşturan üç ana unsur, mevzu (konu), mesele (sorun) ve mebâdî (ilkeler) olarak belirlenmiştir. İlimlerin birbiriyle ayrışması, esasen ele aldıkları konuların farklılığına dayanır. Ancak bir ilmin konusu, o ilmin kendi içinde tartışılmaz veya ispatlanmaz; çünkü o ilim için konu, öncül olarak kabul edilen bir temel (müsellemler) niteliğindedir. Bu durum, söz konusu ilmin konusunun, kendisinden daha üst düzey bir ilimde ele alınıp kanıtlanmış olmasından kaynaklanır.

Fıkıh ve etik, insanın eylemlerini değerlendiren iki disiplindir, ancak her biri bu eylemleri farklı kavramlarla ifade eder. Fıkıh bireylerin ve toplumların eylemlerini dini

¹⁵ Makalenin bu kısmında verilen bilgiler için şu makaleden istifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erkoc Baydar, Tuba. “Biyoeetik Teriminin Keşfi ve Fritz Jahr’ın Hayatı”. *Tevilat* 2/2 (Aralık 2021), 293-304. <https://doi.org/10.53352/tevilat.1031822>.

¹⁶ Sass, “Fritz Jahr’s 1927 Concept of Bioethics”, 282.

kaynaklara dayalı olarak değerlendirir ve insan eylemlerini normatif bir çerçevede ele alarak farz, vacip, sünnet, müstehap, mübah, mekruh ve haram şeklinde kategorilere ayırır ve bireyin davranışlarına yönelik dini ve hukuki yükümlülüklerini belirler. Ayrıca bu sınıflandırma, fıkıhın insan davranışlarını sistematik bir şekilde değerlendiren ve hem dünyevi hem de uhrevi sonuçlar doğuran normatif yapısını ortaya koymaktadır.

Etik insanın eylemlerini “iyi” veya “kötü” kavramlarıyla değerlendiren bir alandır. Etik, her türlü eylemin ahlaki değerini sorgularken, genellikle insan aklı ve mantığına dayalı olarak doğru ve yanlış arasındaki farkları araştırır. Bu bağlamda etik, toplumların farklı değerler ve normlar çerçevesinde bireylerin eylemlerini değerlendirirken, her bireyin kendi eylemlerine dair sorumluluğunu vurgular. Fıkıhtan farklı olarak, etik dinî bir temele dayanmamaktadır.

Sonuç olarak, fıkıh ve etik, insanın eylemlerini farklı terimler ve kavramlarla ele alırken, her biri belirli bir çerçeve içinde bu eylemlerin ahlaki veya hukuki doğruluğunu sorgular. Fıkıh, eylemleri “farz, vacip, müstehap, haram ...vs” gibi kavramlarla veya “caiz” ya da “caiz değildir” şeklinde değerlendirirken; etik ise “iyi” ve “kötü” kavramlarıyla insan eylemlerini analiz eder. Bu iki disiplin, insan eylemlerinin doğruluğunu farklı değerler ve ilkeler çerçevesinde belirlemeye çalışır.

4. Toplum İnşasında Fıkıh ve Etik: Amaçlar Üzerinden Bir Bakış

Fıkıhın temelleri, Kur’an-ı Kerim ve hadislerdeki ilahi vahiylerle atılmıştır. Bu vahiyler, insan-Allah ve fert-toplum ilişkilerinin düzenlenmesinde birincil kaynak olmuştur. Diğer tüm tesirler, bu ilahi kaynağın süzgecinden geçtikten sonra, yalnızca meşruiyet kazanan ve İslami hayata etki edebilen unsurlar haline gelmiştir.

Fıkıhın temel amacı, insanın dünya ve ahiret saadetini temin etmektir. Bu amaç, fıkıhın dini hükümlerini belirleyen Kur'an ve Sünnet'in insan hayatına dair evrensel ilkeleriyle şekillenir. Dünya hayatının düzeni ve insanın ahlaki sorumlulukları, fıkıhın temel ilgi alanlarını oluşturur. Fıkıh, bireylerin hem dini vecibelerine uygun şekilde hareket etmelerini sağlamak hem de toplumsal düzeni ihya etmek amacıyla, hayatın her alanında uygulanabilir hükümler sunar. Bu doğrultuda fıkıhın hükümleri, sadece bireyin dünyevi mutluluğunu sağlamaya yönelik değil, aynı zamanda insanın ahiretteki kurtuluşunu güvence altına almayı da hedefler. Bu hedefi dikkate alan Ömer Nasuhi Bilmen, fıkıhın amacını “dünya ve ahiret saadeti” olarak belirtmektedir.¹⁷

Etik disiplinin amacı ise bireylerin toplumda birbirleriyle uyumlu bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli olan ahlaki erdemleri geliştirmek ve bu erdemleri yaşamlarına entegre etmelerini sağlamaktır. Bu bağlamda etik, bireylerin toplumsal normlar ve evrensel ahlaki değerler ışığında doğruyu ve yanlış ayırt etmelerini, etik dışı davranışlardan kaçınmalarını amaçlar. Etik, yalnızca bireylerin bireysel yaşamını değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerini de şekillendirir; bu nedenle toplumsal adaletin ve barışın tesisinde önemli bir rol oynar.

Sonuç olarak, fıkıh ve etik insan eylemlerini düzenleme amacı taşımakla birlikte, kaynakları, kapsamaları ve yaklaşımları bakımından önemli farklılıklar gösterir. Fıkıh, doğrudan ilahi vahye dayanarak bireylerin dini vecibelerini belirlerken, etik seküler ahlaki ilkeler çerçevesinde insanın eylemlerine odaklanır. Bununla birlikte, her iki disiplin de insan onurunun korunması, adalet ve merhamet gibi sadece bireyler için değil toplumsal ilişkiler için de önemli olan ortak değerleri incelemektedir. Fıkıh, bireylerin hem dünyevi hem de

¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-1 İslâmiyye ve İstilahat-1 Fıkhiyye Kamusu (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 1/40.

uhrevi sorumluluklarını düzenleyen kapsamlı bir sistem sunarken, etik sadece dünyevi düzen açısından ahlaki sorumluluklar ile ilgilenmektedir.

Sonuç

Fıkıh ve etik arasındaki ilişki, özellikle modern toplumların hızla gelişen tıbbi ve biyoteknolojik olanaklarla karşılaştığı ahlaki sorunlara çözüm arayışında önem kazanmaktadır. Tıp, genetik mühendisliği, yapay zeka ve biyoteknolojideki gelişmeler, insan yaşamını birçok açıdan yeniden tanımlamaya yönelik güçler barındırmaktadır. Bu durum, etik kararların artık yalnızca bireyin ahlaki sorumluluğu ile sınırlı kalmayıp hukuk ve din gibi yapıların da yönlendirmesine ihtiyaç duyulan alanlar olarak şekillenmesine yol açmıştır. Teknolojik yenilikler, bir yandan hastalıkların teşhisini kolaylaştırırken, diğer yandan bilgi edinme süreçlerini hızlandırarak zaman tasarrufu sağlamıştır. Organ nakilleri, kan transfüzyonu, enfeksiyonla mücadele yöntemlerinin gelişimi, mikro cerrahi uygulamaları, cerrahi alandaki büyük ilerlemeler, DNA konusunda keşifler, klonlama ve genetik alanında ilerlemeler gibi tıp tarihinde benzeri görülmemiş bir hızla gerçekleşen gelişmeler beraberinde birçok dini, ahlaki ve hukuki sorunları da gündeme getirmiştir.

Klonlama teknolojisinin ve üremeye yardımcı yöntemlerin “sipariş bebek” kavramını ortaya çıkarması, cryonics projeleriyle ölü bedenlerin dondurulabilir hale gelmesi ve DNA üzerindeki araştırmaların CRISPR gibi gen düzenleme yöntemlerini geliştirmesi, ortaya çıkan önemli meselelerden yalnızca bir kaçıdır. Geçmişte, hayat kurtarıcı tedavilerin sınırlarını belirlemek daha net ve basit bir süreç iken, günümüzde teknolojik ilerlemelerin etkisiyle bu sınırlar oldukça karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum, insan yaşamına dair sorunların dini, ahlaki ve hukuki boyutlarıyla

derinlemesine ele alınmasını bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu nedenle son yıllarda hukuk, din, etik gibi çeşitli perspektiflerden hareketle konuların ele alınması araştırmacılar tarafından yoğun ilgiye mazhar olmuştur. Ancak her ne kadar mezkûr meselelerin farklı disiplinler arasında yaklaşımı ele alınsa da bu disiplinlerin bakış açılarındaki farklılıkların kaynağı genelde üzerinde durulmamış bir sorudur. Bu nedenle bu bölümde güncel problemlere cevaplar bulmayı hedefleyen fıkıh ve etik gibi iki önemli alanın mevzu, gaye ve tanımları açısından incelenerek karşılaştırmalı bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Fıkıh ve etik arasında gerçekleştirilen mukayeseler, her iki disiplinin belirli yönlerden benzerlikler taşıdığını, aynı zamanda bazı hususlarda belirgin bir şekilde ayrıştığını ortaya koymaktadır. Bu iki alan arasındaki temel benzerlik, insan eylemlerini merkeze almalarıdır. Bununla birlikte, insan eylemlerine yönelik yaklaşımları, kullandıkları kavramsal çerçeveler ve dayandıkları epistemolojik temeller açısından fıkıh ve etik arasında dikkat çekici farklılıklar bulunmaktadır. Fıkıh ve etik, insan eylemlerini farklı terminoloji ve kavramsal çerçevelerle ele alarak bu eylemlerin ahlaki ve hukuki doğruluğunu sorgulayan disiplinlerdir. Fıkıh hem dünyevi hem de uhrevi sorumlulukları düzenleyen kapsamlı bir sistem sunarken, etik dünyevi düzen açısından ahlaki sorumluluklarla ilgilenir. Fıkıh eylemleri “farz, vacip, müstehap, haram” gibi kategorilerle değerlendirirken, etik, insan davranışlarını “iyi” ve “kötü” gibi ahlaki kavramlarla analiz eder. Her iki disiplin, insan eylemlerini bireysel ve toplumsal düzenin sağlanmasına katkıda bulunacak şekilde bir değer sistemi içinde anlamaya çalışır. Nitekim fıkıh ilahi vahye dayanarak bireylerin dini vecibelerini düzenlemekte ve yalnızca ibadet sistemi değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal yaşamı düzenleyen kapsamlı bir ahlak sistemini de barındırmaktadır.

Kaynaklar

- Aşar, Haluk. “İnsan-Merkezcilik Canlı-Merkezcilik İkileminde Biyoetik”, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 4/2 (2017), 74. <https://doi.org/10.5505/tjob.2017.07078>
- Bedir, M. “Bir Fıkıh-Etik Karşılaştırması Denemesi,” *Fıkıh ve Biyoetik: İslam Hukuku Bakımından Tıbbi Konularda Karar Verme Süreci-2*, ed. İhsan Karaman vdğ 2021, s. 39-66.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Brockopp, Jonathan ve Eich, Thomas. *Muslim Medical Ethics: From Theory to Practice*. Columbia: University of South Carolina Press, 2008.
- Erkoç Baydar, Tuba. “Biyetik Teriminin Keşfi Ve Fritz Jahr’ın Hayatı”. *Tevilat* 2/2 (Aralık 2021), 293-304. <https://doi.org/10.53352/tevilat.1031822>.
- Erkoç Baydar, Tuba. “Ölme Hakkı: Fritz Jahr ve İslam Hukuku Açısından Mukayeseli Bir Yaklaşım”. *Darulfunun İlahiyat* 29/2 (Aralık 2018): 269-286. <https://dx.doi.org/10.26650/di.2018.29.2.0035>
- Erkoç Baydar, Tuba. *Bu Can Kimin: Ötanazi Ölme Hakkı ve Tedavinin Reddine Müslümanca Bakış*, İstanbul: İz yayınları, 2021.
- Jahr, Fritiz. *Essays in Bioethics 1924-1948*, Irene M. Milller ve Hans Martin Sass ed. Zuuerich: LIT, 2013.
- İlkılıç, İlhan- Ertin, Hakan- Brömer, Rainer, “Fritz Jahr’s term bioethics- an evaluation from the perspective of Islamic tradition”, *1926 – 2016 Fritz Jahr’s Bioethics Aglobal Discourse*, ed. Muzur, Amir- Sass, Hans Martin, Zürich–Wien: LIT Verlag GmbH & Co. KG, 2017.
- Molacı, Melike. “Aristoteles’in Etik Görüşü”. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 2/1, (2018) 37-57.
- Muzur, Amir- Rincic, Iva. “Fritz Jahr (1895-1953): a life story of the “inventor” of bioethics and a tentative reconstruction of the chronology of the discovery of his work”, *JAHR* 2/4 (Ekim 2011), 385-394.

- Muzur, Amir- Sass, Hans Martin (ed.). *Fritz Jahr's Bioethics: A Global Discourse*. Zürich-Wien: LIT Verlag GmbH & Co. KG, 2017.
- Özturan, Hümeýra. "Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 17 (Mayıs 2011), 167-204.
- Potter, Van Rensselaer. *Global Bioethics: Building on the Leopold Legacy*, Michigan State Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Rinčić, Iva- Muzur, Amir. "Fritz Jahr: The Invention of Bioethics and Beyond". *Perspectives in Biology and Medicine*, 54/4 (Sonbahar 2011), 550-556. <https://doi.org/10.1353/pbm.2011.0045>
- Rispler-Chaim, Vardit. *Islamic Medical Ethics in the Twentieth Century*. Leiden: Brill, 1993; Atighetchi, Dariusch. *Islamic Bioethics: Problems and Perspectives*. New York: Springer, 2007.
- Sachedina, Abdulaziz. *Islamic Biomedical Ethics: Principles and Application*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Sass, Hans Martin. "Fritz Jahr's 1927 Concept of Bioethics". *Kennedy Institute of Ethics Dergisi*, 17/4 (Aralık 2007), 279-295. <https://doi.org/10.1353/ken.2008.0006>
- Şentürk, Recep. "Biyofıkıh Metodolojisi: Kanıtı Dayalı Tıp ve Delile Dayalı Fıkıh Matrisi, Fıkıh ve Biyoetik: İslam Hukuku Bakımından Tıbbi Konularda Karar Verme Süreci-2, ed. İhsan Karaman vdğ 2021, s. 67-87.
- Teftâzânî, Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah. et-Telvîh ilâ keşfi hakâiki't-Tenkîh. thk. Muhâmmad Adnan Derviş. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1998; I, 47-48.
- Yasin, Muhammed Naim, *Ebhasu fikhîyye fi kazâyâ tıbbiyye muasıra*, 2. bs., Amman: Dâru'n-Nefâis, 1419/1999.